

KÖNYVEK KÖZÖTT

„A BOLDOG KÖLTŐ”

Ezzel a címmel adta közre kitűnően tájékoztató magyarázatokkal Bors Anikó a 20. századi katolikus líra vezéralakja, Harsányi Lajos *Őnarcképét*, azaz önéletírását és válogatott verseit a Győri Egyházmegyei Levéltár kiadványai között. Nem tudhatom, hány olvasóhoz jut el a szép kivitelezésű könyv, megjelentetése mégis fontos eredmény, hiszen egy olyan irányzat hiteles dokumentuma, amelyről hosszú ideig szólni sem lehetett, s mire megnyílt a lehetősége, újra nyomozni kellett forrásai és képviselőinek művei után, amelyek java része hiányzik a könyvtárakból és antikváriumokból. Harsányi Lajos egy helyen felsorolja, kiket sorolna a „katolikus irodalom” körébe. Szép hosszú lajstrom. S hogy milyen színvonalat képviselnek, műveik ismerete híján lehetetlen megmondani. Kivételt jelent Sík Sándor, aki mintha szűknek érezte volna a maga számára ezt a kategóriát, és mellette Mécs László, de rá is sokáig a hallgatás búrját borították, s szerepének, jelentőségének megítélésében jórészt csak Illyés Gyula, érzésem szerint kicsit elfogult, a katolikus költészetről írt tanulmányára hivatkoztak. Az idősebb papköltők egy részét teljesen elfelejtettük, érthető módon, hiszen lehetőség híján nem publikálhattak, a fiatalabbak közül Tűz Tamás került többször is a figyelem középpontjába, mint a tengeren túli magyar irodalom jelentős képviselője, idehaza pedig Csánád Bélát próbáltuk jelentősége szerint méltatni, de csillaga napjainkra mintha halványulna, holott a szó szoros értelmében jó költő és fordító volt.

Harsányi Lajos? Nos, az ő utóélete (és nem csak az „utó”) sem nevezhető harmonikusnak. Sok éve jelent meg Rónay György előszavával és válogatásában *Toronyzene* című kötete, lírájáról néhány fontos tanulmány (elsősorban Kunszery Gyuláé), „a többi néma csönd”. A most kiadott *Őnarcképének* gépelt, bekötött változatát még láttam, aztán elenyészett, hiába nyomozott utána édesapám, aki szerette volna részleteit közölni a Vigiliában. Hírek szerint egy irodalomkedvelő plébános birtokolta, de hogy ki, lehetetlen volt kideríteni. Nyilván elhunytá után került a levéltárba, ahol jó érzékkel felismerték jelentőségét, így végre szembesülhetünk a katolikus líra kezdeményezőjének önéletírásával és legfontosabb gondolataival. Jelek szerint nem volt túl boldog életének második része, midőn szegénysége és betegségei szorongatták, és igazi segítséget, szeretetet leginkább a tüneményes szombathelyi püspöktől, Kovács Sándortól kapott. Versei megjelentek az Új Emberben, melynek főszerkesz-

tője, Pénzes Balduin tisztában volt értékeivel és jelentőségével. Ijjas Antal pedig beleérező méltatást írt róla, amelyet azonban a cenzúra nem engedett megjelentetni (hogy milyen megfontolásból, rejtély; mit árthatott egy félresöpört papköltő a rendszernek?). Valljuk meg: ezek a versek vajmi keveset árultak el költőjük tehetségéről, ezek alapján aligha érthető, hogyan lett a fiatalok mestere, általánosan elismert vezéregyénisége a szerveződő katolikus irodalomnak. Ezekből a szonettekéből szerencsére nem válogatott Bors Anikó, viszont a költő kései szonett-terméséből jó érzékkel választott több szép darabot; idézem a *Mint a fogyó holdat*:

*Mint a fogyó hold, mely naponta kisebb,
és fényszikrája egyszer csak kilobban;
Úgy fogy az életem, s maholnap én is
kiégve fekszem rettentő síromban.*

*De nézd, a hold karéja újra feltűn!
Naponta nő, s lassan megint egész lesz.
Én nézem, nézem, és reménylő lelkem
egy olthatatlan biztos titkot érez.*

*Miként a hold megnő, és tiszta gömbjét
az úrben tündökölve újra látom:
az életem vak holdja is megújul,
ha rásüt majd a nap a másvilágon.*

Ezek az egyszerű vallomások és finom tájrajzok mutatják Harsányi költői erejét és tehetségét. Számára az apró jelek is a kegyelem sugallatai. Semmibe vette azokat a verseket, amelyekből hiányzik a teljesebb lét sugallata. 1913-ban a Magyar Kultúrában jelent meg *Az új költészet és etikája* kapcsolatait elemző tanulmánya, amelynek végkövetkeztetéséhez élete végéig ragaszkodott (s nem mellékesen egybehangzott a jezsuiták folyóiratának akkori, radikális kultúraszemléletével). „Ma senki sem vitatja el nálunk az új költészetnek [Adyékra céloz — R. L.], hogy a magyar költői nyelvet hatalmas lépéssel előre vitte, s olyan ragyogó költői nyelvet alkotott, mely zengzetességében, fordulatokban, meglepetésekben semmivel sem marad az európai művelt nyelvek alatt. Hozott egy új, a szívárvány színeiben színpompázó köntöst, amely beteg, ványadt tartalmat takar. Nos, az ébredő katolikus szellem, mely az idők minden produktumát föl tudja használni, cserélje ki ezt a beteg tartalmat, s a csillogó köntösbe öltöztesse bele a katolicizmus örökké egészséges, győzelmes, tiszta eszméit. És olyan modern, szimbolikus, katolikus költészetünk lesz, melyről ezelőtt tíz évvel még csak nem is álmodtunk. A jelek biztatók és szentséges meggyőződés,

hogy a magyar katolikus költészet reneszánsza közelget.”

Ez a jóslata nem vált valóra, mint ahogy az a terve sem, hogy külön írószövetségbe tömörítse azokat, akiket katolikus írókként tartott számon. Részben az jelentett akadályt, hogy tisztázatlan volt a fogalom, ki is valójában katolikus író, részben komoly ellenállással is szembetalálta magát: a kiválasztottak egy része — egyebek között Sík Sándor is — idegenkedett az ötlet megvalósításától. Bárhol működött is Harsányi, ő maga mindig irodalmi központnak, útmutatónak, a fiatal tehetségek felkarolójának bizonyult. Leginkább Tűz Tamás kötődött hozzá, de mesterének nevezte Kocsis László is. Egy helyen felsorolta az általa katolikusnak minősített írókat; óvatosan fogalmazva is szerény tehetségek, aminek az a magyarázata, hogy az ígéretesebb tehetségeknek inkább Sík Sándor híres tanulmánya jelentett útmutatást. Ő határozottan kiállt amellett, hogy a katolikus vallás nem jelenthet belépőt az irodalomba, sokkal fontosabb a tehetség. A harmadik nemzedékhez tartozók kivétel nélkül egyetértettek ezzel, ilyenformán a Harsányi által preferált irányzathoz tartozók még kisebb súlyt képviseltek, átütő, általánosan elfogadott író jóformán egyedül Mécs László volt, de ő sem csatlakozott a Harsányi által elképzelt írói körhöz. 1945 után pedig ugyanúgy kiszorították az irodalomból, mint az összes többi papköltőt, akiknek a *Hét évszázad magyar verseiben* sem szorítottak helyet. Ezt Harsányi Lajos teljes joggal sérelmezte, s a ki-rekesztettség ténye jogosan fokozta elkeseredettségét. A visszhangtalanság és a komoly publikálási lehetőségek erőszakos megszüntetése is magyarázza lírája színvonalának esését, s azt is, hogy rossz irányban kereste a kitörés lehetőségét szonettjeivel, melyek rimeltetése már-már kínos érzést okoz olvasójának. Az az írói csoportosulás, melynek irányítója, központja volt, megszűnt létezni, az élénk irodalmi eszmecserék baráti találkozásokká váltak, s ezeken is óvatosan kellett bánni a szóval: sohasem lehetett tudni, ki jelenti föl őket, ki a beépített ember. Megpróbáltatásait erősítették testi szenvedései, *Dante a pokolban* című versét félig-meddig önvallomásként is olvashatjuk:

— *Ez az ember járt a Pokolban —
Suttogták a háta mögött
S elképzelték körötte sok
Füstölgő torkú ördögöt.*

*Kövek között, megmérgezetten
Feküdni mítóasztalon,
Míg a professzor halkán mondja:
Istennél minden hatalom.*

*Ez is pokol, a poklok pokla,
Mert tűz a szörnyű szenvedés,*

*Mikor a méreg egyre rombol,
S naponta a húsba metsz a kés.*

*Eretnek nem vagyok. De érzem,
Hogy kések, mérgek közt bomoltan
Azért bírjuk a kint, mert Isten
Jelen van itt is, e pokolban.*

Életének alakulása, sorsa alapján, melybe belejátszik hazája sorsa is, aligha nevezhető boldog költőnek, még ha hitét, Istenbe vetett bizalmát nem kezdték is ki szorongattatása keserves évei. Ezt a nem fogyatkozó hitet nagyon szép, bensőséges sorokban fogalmazta meg *A Test majd így búcsúzikban*:

*Megérdemlem, hogy itthagyj
És szállj az égbe vissza,
Kilobbanjon belőlem,
Mit gyújtottál, a szikra.*

*Folyvást értem remegtél,
Én meg gyötörtelek,
Hányszor megszöktem tőled,
Úztek vad kényszerek.*

*Futottam vad tévutakra,
Buktam múló gyönyörbe,
Alig találtam vissza
Hozzád megtépvő, törvő.*

*De zúgtak bár fölöttem
Orkánok és telek,
Azért mégis csak téged,
Téged szerettelek.*

Sok méltánytalanságot szenvedett, azokhoz hasonlóan, akik mesterüknek tekintették, tekintélyét mégsem kezdték ki a nehéz évek. (Szabó Ferenc például ma is büszkén emlegeti, hogy egyik versét Harsányi úgy minősítette: ő is elfogadta volna sajátjaként.) Ebben alighanem figyelmességének és nyitottságának is nagy szerepe lehetett. Sík Sándor visszahúzóóbb egyéniség volt, amúgy is rengeteg elfoglaltságot adott számára rendje ügyeinek intézése, amelyet olykor valóságos keresztnek érzett. Hogy a fiatalok ismerték-e terveit és szemérmesen rejtegetett verseit, nem tudhatjuk. Utolsó éveiben, egyre gyengülő állapotban keveset írt, érezte az öregedés súlyát és betegsége kínjait. Lábadozása közben mégis gyűjtögetni kezdte kényszerű elhallgattatása idején írt költeményeit. Ezekből született *Fegyverletétel* című kötete, mely csak 1992-ben jelent meg a költő utolsó éveinek hűségese társa és tanúja, Szobor Albert jóvoltából. Ezekben a műveiben folyvást kitekint az ellenséges világból, egy tisztultabb, igazabb létrend képe lebegett szeme előtt, s „reménylő lelke egy olthatatlan, biztos

titok” bizonyosságában emelkedett a kiábrándító valóság fölé.

A versekhez írt előszó költészetének megbízható, gondos összefoglalása, hiteles mérlege. Kétségtelen, hogy a katolikus líra megújulásának pillanatától kiszorult az irodalmi kánonból. Ennek nemcsak az említett színvonal-ingadozás a magyarázata, hanem az a fokról-fokra eldurvuló harc is, melyben egyik fél sem kímélte a másikat, s amelynek során a katolikus, vagy annak mondott irodalom általában védekező helyzetbe kényszerült. (Az igazságtalan bírálókat jellemző példája Karinthy Frigyes Sík Sándor pályakezdő kötetéről írt „méltatása” a Nyugatban.) Azt sem lehet vitatni, hogy a hazai katolikus irodalom nagy késéssel követte a nyugat-európai ösztönzéseket, a neokatolikusnak nevezett irodalom példáját. Illyés Gyulát ugyan Mécs László népszerűsége készítette fullánkos bírálata megírására 1933-ban, abban azonban igaza volt, hogy a papköltő számtalan fontos élményt nem él át, nem is fejezheti ki. (Hadd kockáztassam meg egy kiegészítésemet, amelyet Claudel példája is igazol — a mélyen és elkötelezetten hívó viszont olyan élmények birtokába juthat s fejezhet ki, amelyek az azokat nem átélők számára ismeretlenek. Az a kérdés, milyen színvonalon fejezi ki ezeket.)

Harsányi költészetének ismerői nagyjából egyetértenek abban, hogy hosszabb, a keresztény tanítást összegző verseiben ihlete meg-megbicsaklik, szándéka magasabbra tör, semhogy ihlete követni tudta volna. Ugyanakkor a Rába közelségében írt, nagyrészt leíró költeményei meghaladják a századvégi líra színvonalát. Nagy kár, hogy Kis József közvetítésével nem talált kapcsolatot a Nyugattal, és nem ismerte föl, hogy amit ványadtnak vélt, voltaképpen a modern magyar líra megjelenési formája. Mindezzel együtt vitathatatlan kezdeményező szerepe, melyet a katolikus líra átformálásában játszott, s önéletírása nagyon érdekes kor- és nemzedékrajz, irodalmi elveinek megbízható foglalatja, amely segíthet beleállítani a magyar irodalom folytonosságába. Köszönet illeti a kötet gondozóit. (*Győri Egyházmegyei Levéltár, Győr, 2015*)

RÓNAY LÁSZLÓ

SCHEIN GÁBOR: SVÉD

Számomra a kiváló irodalomtörténész-szépíró regénye alapfokon a magányról szól. Ennek több változatáról. Némi túlzással akár azt is mondhatnánk, hogy Schein Gábor regénye a magány enciklopédiája. Nincs ugyanis egyetlen szereplője sem, aki ne szenvedne a magánytól, s ilyenén a magány az a kötőanyag, amely a regény alakjait és fejezeteit egységes struktúrába szervezi. Az

viszont, hogy ki hogyan vállalja, illetve hogyan próbál megszabadulni az őt nemcsak életérzés-ként, hanem életformaként sújtó magánytól, az a regény szereplőinek élethelyzetétől függ, amely tetteiket, viselkedésüket határozza meg. Ahhoz, hogy egy regényben a magány drámai erővel bíró sorsmotívumként működjön, egyfelől szükség van egy kiváltó okra, másfelől pedig egy vele kapcsolatos háttérmotívumra. A *Svédben* a magányt előidéző ok valamilyen hiány, például a szeretet, a megértés, a kapcsolatteremtés, az őszinteség, a hit hiánya, aminek hátterében kivétel nélkül az egyes életeteket befolyásoló titok húzódik meg. Hogy ez a struktúra regényként funkcionáljon, annak érdekében Schein kétszálú történetet hoz létre. Az egyik szál a svédvonal, Grönewald úr, felesége, Teresa és fogadott gyerekek, Ervin, s ennek Karinnal való házasságának és válásának története, a másik szál pedig a pesti vonal, melynek középpontjában Bíró doktornő, az éppen bezárás előtt álló lipótmezei OPNI pszichiátere áll.

A két szál, ahogy ezt mintegy keretként a regény indítása és záró epizódja is tanúsítja, szorosán egybefonódik. Az első oldalon arról értesülünk, hogy Grönewald úr, magas rangú svéd köztisztviselő „üzenetet küldött Budapestre Bíró doktornőnek, hogy haladéktalanul szálljon repülőre”, s keresse őt fel Stockholmban, a regény Budapesten játszódó zárófejezetében pedig Grönewald adoptált fia, Ervin és Bíró doktornő budapesti találkozásáról olvashatunk. A kezdet és a vég közötti epizódokban formálódik a svéd-magyar helyszíneken játszódó, kiválóan vezetett regény cselekménye.

Grönewald úr történetindító kérését az indokolja, hogy a halálára készülő magára maradt férfi élete legnagyobb titkát akarja rábizni Bíró doktornőre: találkozzon Ervinnel és közölje vele, hogy nem Grönewaldék fia, hanem — mivel „házasságuk — Teresával — szerencsétlen csillagállás alatt kötött”: gyerekek nem lehetett — az 1956-os eseményeket követően egy osztrák menekülttáborból adoptált magyar fiúcska, akit ők sajátjukként neveltek fel. Hogy a svéd diplomata éppen Bíró doktornőt választotta postásául, abból adódott, hogy az Ervin anyja után Pesten hivatalokban és temetőben kutakodó Grönewald úr egy véletlen találkozás során megtudta, a nő annak a pesti intézetnek volt a kezelője, ahol Bíró doktornő dolgozott. Grönewald úr természetesen maga is közönlhetne volna „fiával” az évtizedeken át titkolt igazságot, de mivel Ervinnel való, különben sem túl közvetlen viszonya megszakadt, kénytelen volt közvetítőt keresni, s erre jobb megoldást nem találhatott volna a pesti doktornőnél, akitől pontosan értesült Ervin anyjának, Stiller Annának sorsáról, és ugyanakkor ily módon meg-